

Проф. др Зоран Радивојевић, редовни професор
Правни факултет Универзитета у Нишу

СПОРАЗУМИ О СТАБИЛИЗАЦИЈИ И ПРИДРУЖИВАЊУ У ПРАВУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ¹

Апстракт: Споразуми о стабилизацији и придруживању представљају трећу генерацију споразума о придруживању Европској унији који су посебно обликовани за државе западног Балкана. По својој природи они су преференцијални трговински споразуми са политичким клаузулама које одликује стављање у изглед државама овог региона могућности да постану кандидати за чланове Европске уније, али без аутоматског права на пријем у њено чланство. У правном систему Европске уније споразуми о стабилизацији и придруживању улазе у категорију примарних извора заједно са другим међународним уговорима и имају вишу правну снагу од секундарне легислативе. Они представљају саставни део права Европске уније за чију примену нису потребне никакве мере транспоновања у правни поредак Уније. У исто време, споразуми о стабилизацији и придруживању могу производити директно дејство у националним правима држава чланица уколико садрже јасне и прецизне одредбе чија примена није условљена усвајањем било какве накнадне мере имплементације. Практична последица признавања непосредног дејства ових одредаба јесте могућност да грађани и правна лица држава западног Балкана стекну одређена права у оквиру правног система ЕУ. Они тако добијају право да се директно позивају на одредбе споразума о стабилизацији и придруживању пред судовима држава чланица и Судом правде ЕУ и траже заштиту својих субјективних права која из њих произилазе према стандардима сличним онима које уживају грађани Уније.

Кључне речи: државе нечланице, придруживање, стабилизација, споразуми, Европска унија, западни Балкан, кандидатура за чланство, правни систем, примарни извори, непосредна примена, непосредно дејство.

¹ Чланак је резултат рада на пројекту Правног факултета Универзитета у Нишу, „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору“, који финансира Министарство за науку и технолошки развој, бр. уговора 179046

1. ПОЈАМ И ПРАВНИ КАРАКТЕР СПОРАЗУМА О ПРИДРУЖИВАЊУ

Посматрано са становишта Европске уније (даље: ЕУ) постоји јасна линија разликовања између држава чланица и држава нечланица. Док односе ЕУ са државама чланицама одликују блиска веза и узајамна права и обавезе, државе нечланице појављују се као трећи, будући да немају никаква права и обавезе, а често ни било какве везе са овом организацијом. Ипак, граница између положаја чланица и нечланица у односу на ЕУ није увек тако прецизна и оштра. Постоје, наиме, случајеви када долази до ближих односа и сарадње држава нечланица и ЕУ. Управо те појачане везе са државама нечланицама називају се придруживањем које означава посебан и специфичан однос у коме ова држава ступа у ближу сарадњу са ЕУ и добија одређена права, али истовремено преузима неке обавезе².

Да би дошло до придруживања потребно је да буду испуњени одређени услови. На првом месту мора да постоји интерес за придруживање и то како на страни ЕУ и њених чланица, тако и код саме државе нечланице³. Друго, неопходно је да постоји одговарајућа одредба у оснивачком уговору ЕУ која дозвољава придруживање. Такво овлашћење садржи чл. 217 Уговора о функционисању ЕУ који гласи: “Унија може са трећом државом, више држава или међународних организација закључити споразуме о придруживању који предвиђају узајамна права и обавезе, заједничке акције и посебне поступке⁴”. Најзад, потребно је да на основу ове одредбе буде закључен посебан споразум који треба да уреди конкретна права и обавезе и облике сарадње. Тим споразумом држава нечланица добија права која су увек ужа по обиму од оних које уживају чланице. У исто време њој се не дозвољава да учествује у раду постојећих органа ЕУ, већ се сарадња остварује кроз стварање нових органа на паритетној основи.

Споразуми са државама нечланицама закључују се са одређеним циљем и по посебном поступку. Кад је реч о циљевима, неки споразуми закључени су из економских или политичких интереса, али без намере да треће државе постану чланице ЕУ. Овде се пре свега ради о афричким, пацифичким и карипским земљама које су раније биле под колонијалном влашћу појединих држава чланица ЕУ. После стицања политичке независности са њима су закључени споразуми о партнерству са циљем да се кроз сарадњу и блиске односе унапреди развој ових

2 В.Димитријевић, О.Рачић, Међународне организације, Београд, 2011, стр.107; Н.Г.Schermers, N.M.Blokker, International Institutional Law, The Hague, 2003, p.69.

3 Више о томе: Т.Мишчевић, Придруживање Европској унији, Београд, 2009, стр.26-27.

4 Уговор је објављен у Official Journal of the European Union, 17.12.2007, С 306, а његов консолидовани текст у Ibid., 9.5.2008, С 115/22. За преведени текст уговора: М.Јањевић, Консолидовани уговор о Европској унији и Уговор о функционисању Европске уније са Повељом о основним правима Европске уније, Београд, 2009.

земаља⁵. Сличне циљеве имају споразуми о сарадњи за другим ваневропским медитеранским државама. Са државама бившег Совјетског савеза ЕУ је закључила споразуме о партнерству и сарадњи који, такође, искључују могућност њиховог ступања у чланство Уније⁶. Насупрот томе, крајњи циљ већине споразума о придруживању које је Унија закључила са европским државама нечланицама јесте да се ове државе припреме за будуће чланство у ЕУ. Стога се само у случају када споразум ставља у изглед држави нечланици евентални пријем у чланство ЕУ може говорити о придруживању у правом смислу те речи.

По свом правном карактеру споразуми о придруживању спадају у категорију тзв. мешовитих споразума⁷. За разлику од обичних (“чистих”) споразума које самостално закључују органи ЕУ, у њиховом закључењу поред Уније учествују и све њене државе чланице. Зато се као уговорни партнери код ових споразума на једној страни појављује ЕУ и све њене чланице појединачно, а на другој једна или више држава нечланица. Мешовита природа ових споразума последица је поделе надлежности између Уније и држава чланица. Тачније речено, питања која чине предмет ових споразума само једним делом спадају у надлежност Уније, а другим обухватају области које и даље остају у домену овлашћења држава чланица. Управо због подељене надлежности споразум о придруживању са државом нечланицом треба да закључе и прихвате и Унија и све државе чланице и то свака у оквиру своје надлежности. Тако се кроз учешће држава чланица обезбеђује да закључени споразум буде сагласан са оснивачким уговором у делу који није покривен искључивом надлежношћу Уније⁸.

Поступак закључења споразума о придруживању претрпео је доста измена од Римског уговора до данас важећег чл. 218 Уговора о функционисању ЕУ. Сама процедура је веома сложена и састоји се из више фаза. Одлуку о почетку преговора за закључење споразума о придруживању доноси Савет на предлог Комисије. Том одлуком Комисија се овлашћује да започне преговоре са државом нечланицом. Саме преговоре води Комисија, док Савет у њима не учествује непосредно. Међутим, овај орган је у сталном контакту са Комисијом

5 P. V. Cause, *The Association of the Overseas Countries and Territories to the EEC*, Paris, 1959, pp.98-110; Т.Митровић, Ломе и нови међународни економски поредак, *Југословенска ревија за међународно право*, 1985, бр.3, стр.573-577; Н.Петровић, *Односи између ЕЕЗ и 18 придружених земаља Африке*, *Међународни проблеми*, 1970, бр.2, стр.846-853.

6 Видети: В.Медовић, *Међународни споразуми у праву Европске уније*, Београд, 2009, стр.43-46.

7 За даљу анализу мешовитих споразума: N.A.Neuwahl, *Joint Participation in International Treaties and Exercise of Power by the EEC and its Member States: Mixed Agreements*, *Common Market Law Review*, 1992, vol. 29, pp.717-740; H.G.Schermers, *Mixed Agreements*, *Deventer*, 1983, pp.3-52.

8 Више о томе: З. Радивојевић, *Уговори међународних организација у савременом међународном јавном праву*, Ниш, 1996, стр.289-290.

у свим фазама преговора и контролише њен рад преко посебних комитета које образује за ту прилику (тзв. комитологија). После окончања преговора Комисија заједно са трећом државом утврђује коначан текст споразума и подноси га Савету на потписивање. На предлог Комисије Савет једногласно доноси одлуку о потписивању споразума. Учешће Европског парламента у фази преговарања није предвиђено оснивачким уговорима, али се на основу интерних правила овај орган обавештава о току преговора и свим донетим одлукама.

Акт о закључењу споразума о придруживању доноси Савет једногласно на предлог Комисије. Пре закључења споразума неопходна је сагласност Европског парламента који о томе одлуку доноси већином гласова. У случају да Парламент ускрати сагласност споразум се враћа Савету на поновно разматрање. По добијеној сагласности Европског парламента, Савет доноси одлуку о закључењу споразума у име ЕУ. За његово коначно ступање на снагу потребна је ратификација свих држава чланица, као и државе нечланице. Да би се избегли могући проблеми Савет доноси одлуку о обавезивању Уније споразумом тек после окончања поступка његове ратификације у свим државама чланицама. Имајући у виду велики број држава чланица ова процедура може потрајати неколико година, па ЕУ и трећа држава обично закључују привремени споразум који предвиђа примену оног дела основног споразума о придруживању који је у надлежности Уније до његовог коначног ступања на снагу⁹.

2. ВРСТЕ СПОРАЗУМА О ПРИДРУЖИВАЊУ

Полазећи од својих овлашћења из оснивачких уговора Европске заједнице и ЕУ су отишле веома далеко у пракси закључења споразума о придруживању са европским државама нечланицама. Почевши од шездесетих година прошлог века оне су склопиле скоро тридесет различитих споразума које предвиђају могућност ступања у чланство ових држава. Међутим, ЕУ не познаје само један тип или врсту споразума о придруживању. До сада закључени споразуми могли би се класификовати на различите начине у зависности од тога шта се узима као основ за поделу. Међу њима најчешће се користи материјални критеријум, односно садржина и циљ споразума о придруживању. На основу тог критеријума могуће је издвојити три основна типа или врсте споразума о придруживању.

2.1. Споразуми о придруживању европских медитеранских држава

Иако се традиционално налазе у интересној сфери Западне Европе, земаље које припадају региону Средоземља нису могле постати чланице три Заједнице у време њиховог оснивања нити у првим годинама иза тога како

⁹ Т.Мишчевић, Одлике споразума о придруживању Европској унији, Правни живот, 1997, бр.12, стр.754.

због економске ситуације, тако и зато што су се у њима на власти налазили ауторитарни режими који нису били у стању нити желели да се укључе у процес европске интеграције. Међутим, споразуми о придруживању изричито предвиђају могућност да медитеранске државе постану будуће чланице ових организација или, пак, наглашавају да саме придружене државе то желе¹⁰.

Први споразум, закључен са Грчком 1961. године¹¹, обухватао је све области из надлежности Европске економске заједнице (даље: ЕЕЗ) са циљем да ову државу припреми за чланство у тој организацији. Споразум је предвиђао стварање царинске уније између страна уговорница, слободу кретања роба, услуга и радне снаге, слободу оснивања предузећа, ограничену слободу кретања капитала, правила о конкуренцији и државној помоћи заснована на оснивачком уговору ЕЕЗ и усвајање заједничке пољопривредне политике.

Споразум о придруживању са Турском, који је закључен 1963. године¹², по својој форми и садржини сличан је споразуму са Грчком. Овај споразум предвиђао је три одвојене фазе у процесу придруживања. У “припремној фази” Турској је требало омогућити да ојача своју привреду уз помоћ Заједнице. Циљ “прелазне фазе” био је прогресивно успостављање царинске уније и усклађивање економских политика, док је “завршна” фаза заснована на царинској унији и ближој координацији економских политика¹³. Након успешног окончања овог процеса споразум је предвиђао разматрање евентуалног захтева Турске за чланство у Европским заједницама.

Споразуми о придруживању који су касније закључени нису имали тако амбициозне циљеве и задатке. Споразуми са Малтом (1970.)¹⁴ и Кипром (1972.)¹⁵ представљали су прилично рестриктивну верзију уговора о слободној трговини, уз одобравање преференцијала за одређене производе и са изгледима за стварање царинске уније. Ови споразум не садрже одредбе о финансијској помоћи, па нису закључени по мешовитој процедури, већ у облику тзв. чистих споразума између поменутих држава нечланица и ЕЕЗ, али без учешћа њених чланица. Међутим, споразуми предвиђају могућност приступања поменутих држава Европским заједницама.

10 C.F.Mougin, *Les accords externes de la C.E.E.*, Bruxelles, pp.34-35.

11 Agreement Establishing an Association Between the European Economic Communities and the Republic of Greece, *Official Journal of the EC* (даље: ОЈ), 1963, L 294.

12 Agreement Establishing an Association Between the European Economic Communities and the Republic of Turkey, ОЈ, 1964, L 217.

13 Видети шире: М.Сукијасовић, Споразум о придруживању Турске Европској економској заједници, *Архив за правне и друштвене науке*, 1963, бр.1-2, стр. 119-121.

14 Agreement Establishing an Association Between the European Economic Communities and the Republic of Malta, ОЈ, 1971, L 61.

15 Agreement Establishing an Association Between the European Economic Communities and the Republic of Cyprus, ОЈ, 1973, L 133.

Основни циљ закључења споразума о придруживању европских медитеранских држава највећим делом је остварен. Грчка је примљена у чланство Европских заједница 1981. године, док су Малта и Кипар постале чланице Уније 2004. године. Остаје проблем Турске која има статус кандидата за чланицу Уније од 1999. године. Преговори за приступање ове државе званично су започели 2005. године, али није извесно колико ће трајати и како ће се завршити.

2.2. Споразуми о европском економском простору

Током деведесетих година прошлог века Европске заједнице и ЕУ успоставиле су блиске уговорне везе и нове облике сарадње са државама чланицама Европске зоне слободне трговине (даље: ЕФТА). Ово придруживање остварено је на основу споразума о европском економском простору (даље: ЕЕП) који је закључен 1992. године између Уније седам тадашњих чланица ЕФТА¹⁶. По карактеру то је мешовити споразум јер су његове уговорнице и све државе чланице ЕУ. На основу овог споразума створен је јединствени економски простор који сада обухвата тридест држава уговорница и представља центар уређења односа међу њима заснован на заједничким политикама ЕУ.

У односу на споразуме о придруживању који је Унија закључила са трећим државама споразум о ЕЕП предвиђа највиши облик сарадње који се приближава пуноправном чланству у ЕУ. Споразум је веома обиман и обухвата 129 чланова распоређених у девет целина. Његов је циљ да се унапреди стално и равномерно јачање трговинских и економских односа између уговорних страна са једнаким условима за конкуренцију, што треба да има за резултат стварање обједињеног европског економског простора¹⁷.

Што се институционалног оквира тиче, он је много шири у поређењу са споразумима о придруживању које је Унија закључила са другим државама нечланицама. Споразум предвиђа стварање Савета ЕЕП, Заједничког комитета ЕЕП, Заједничког парламентарног комитета и Консултативног комитета ЕЕП који окупљају све стране уговорнице, као и Надзорне власти и Суда ЕФТА састављених само од представника држава чланица ЕФТА.

Ступање у чланство ЕУ представљало је циљ закључења споразума о ЕЕП само за оне државе уговорнице које су то желеле. Овај циљ оствариле су Аустрија, Шведска и Финска пријемом у чланство Уније 1995. године. За остале земље ЕФТА које не желе чланство у Унији споразум је потврда повлашћеног положаја које оне уживају на јединственом унутрашњем тржишту ЕУ и представља својеврсну замену за чланство. Пошто је у међувремену Швајцарска отказала

¹⁶ Agreement Establishing the European Economic Area, JO, 1994, L 3.

¹⁷ Више о томе: S.Norberg, The Agreement on a European Economic Area, Common Market Law Review, 1992, Vol.29, pp.723-740; D.O'Keefe, The Agreement on the European Economic Area, Legal Issues of European Integration, 1992, Vol.1, pp.8-17.

даље учешће у ЕФТА, споразум о ЕЕП се данас примењује са Норвешком, Исландом и Лихтенштајном.

2.3. Европски споразуми

Придруживање држава Средње и Источне Европе имало је другачију историјску и политичку позадину, јер је до њега дошло после распада источног блока. Основ за овај тип придруживања били су билатерални споразуми закључени са Пољском и Мађарском (1991.), Бугарском, Румунијом, Чешком и Словачком (1993.) и Естонијом, Летонијом, Литванијом и Словенијом (1996.)¹⁸. Мада су закључени са сваком државом понаособ, споразуми су по свом циљу и садржини истоветни. Сви они носе назив европски споразуми и представљају другу генерацију споразума о придруживању којима се успостављају специјалне везе и виши степен сарадње. Давањем тог назива желело се истаћи да закључење споразума за ове државе означава први велики корак у њиховом “повратку” у Европу.¹⁹

Европски споразуми предвиђају постепену либерализацију тржишта која треба да доведе до стварања зоне слободне трговине. Њима се успостављају асиметричне обавезе за уговорне стране у погледу укидања царина и квантитативних ограничења увоза у корист држава Средње и Источне Европе.²⁰ Структура и елементи европских споразума исти су за све државе Средње и Источне Европе. Разлике се појављују само кад је реч о “осетљивим” производима и распореду фаза либерализације тржишта. Састоје се из уводног дела и већег броја наслова који обухватају: политички дијалог; слободно кретање роба; кретање радне снаге, оснивање предузећа и услуге; плаћања, капитал и друге економске одредбе; хармонизацију закона; економску сарадњу; културну сарадњу; финансијску сарадњу; одредбе о институцијама; опште и завршне одредбе. Саставни део европских споразума чини велики број једностраних и двостраних декларација, анекса и протокола²¹.

У преамбули европских споразума закључених током 1991. и 1993. године као циљ придруживања предвиђено је успостављање специјалних веза између ових држава и Европских заједница и Уније, али без обећања будућег пуноправног чланства. Насупрот томе, споразуми закључени током 1996. године

18 Europe (Association) Agreement between European Communities and its Member States and the Republic of Hungary (JO, 1993, L 347); the Polish Republic (OJ, 1993, L 348); the Republic of Bulgaria (OJ, 1994, L 358); the Republic of Romania (OJ, 1994, L 357); the Check Republic (OJ, 1994, L 360); the Republic of Slovakia (OJ, 1994, L 359); the Republic of Estonia (OJ, 1998, L 68) Latvia (OJ, 1998, L 26); Lithuania (OJ, 1998, L 61); Slovenia (OJ, 1999, L 51).

19 J.Pinder, *The European Community and Eastern Europe*, London, 1991, pp.7-9.

20 И.Вереш, Европски споразум – правни основи за односе ЕУ и Средње и Источне Европе, *Правни живот*, 1997, бр. 12, стр. 735-754.

21 Више о томе: Т.Мишчевић, *Придруживање Европској унији*, Београд, 2009, стр.131-150.

у уводу помињу да је њихов циљ обезбеђење услова за постепено укључивање ових земаља у Унију уколико претходно испуне неопходне услове за чланство.

Сви европски споразуми предвиђају стварање посебне институционалне структуре задужене за имплементацију придруживања која обухвата три органа. Савет придруживања састављен од чланова органа Уније и чланова влада придружених земаља и држава чланица ЕУ има најшира овлашћења. Његов је основни задатак да надзире извршење споразума и решава евентуалне спорове до којих може доћи у његовој примени и тумачењу. Комитет придруживања окупља чланове Савета и Комисије с једне, и представнике влада придружених држава са друге стране. Комитет је помоћни орган на нивоу високих службеника министарстава иностраних послова чији је задатак да припрема састанке Савета и обавља друге послове које му он повери. Парламентарни комитет придруживања је орган најширег састава који чине чланови Европског парламента и парламената придружених држава. Као саветодавно тело Комитет има право да даје предлоге и препоруке Савету и да буде информисан о свим одлукама овог органа.

Примена европских споразума окончана је приступањем држава Средње и Источне Европе Унији. Тај циљ је остварен кроз два круга проширења: првом, 2004. године када су чланице ЕУ постале Пољска, Мађарска, Чешка, Словачка, Летонија, Литванија и Естоније и другом, 2007. године пријемом у чланство Бугарске и Румуније.

3. СПОРАЗУМИ О СТАБИЛИЗАЦИЈИ И ПРИДРУЖИВАЊУ

За разлику од држава Средње и Источне Европе, које су по завршетку хладног рата кренуле путем реформи и учлањења у ЕУ, земље западног Балкана започеле су са процесом дезинтеграције и сукоба. Из тих разлога приступ Уније у погледу придруживања овог региона, који обухвата државе настале распадом СФРЈ (изузимајући Словенију) и Албанију, другачије је обликован уз уважавање околности изазваних оружаним сукобима вођеним на простору бивше Југославије током деведесетих година прошлог века и унутрашњих проблема који су се у том периоду јавили у Македонији и Албанији. Тај нови приступ, који је Европска комисија предложила маја 1999. године²², а Савет ЕУ званично прихватио наредног месеца под називом Процес стабилизације и придруживања (даље: ПСП), представља део шире стратегије на основу које све државе региона имају могућност да се приближе ЕУ са перспективом приступања европским структурама.

Основни циљ овог Процеса јесу регионалне и билатералне активности како би се најпре постигла стабилизација ових држава, а затим и њихово

²² Commission Communication to the Council and the European Parliament on the Stabilisation and Association Process for Countries of South-Eastern Europe, COM (99) 2345, Brussels, 26 May 1999.

придруживање Унији, уз потребу одржавања уравнотеженог напретка. ПСП почива на идеји да приступање земаља западног Балкана Унији није могуће без политичке и економске стабилности у региону. Таква стабилност подразумева успостављање зоне мира, сигурности, просперитета и слободе на основу билатералних и мултилатералних веза које временом треба да постану све чвршће и омогуће разрешење свих заједничких проблема у региону.

ПСП представља дугорочни процес који траје од тренутка покретања, па све до добијања статуса кандидата за члана и отварања преговора о приступању Унији. У исто време реч је о сложенем процесу који обухвата већи број инструмената. Први од њих јесу аутономне трговинске мере, односно преференцијали којима се тржиште ЕУ отвара за производе пореклом са западног Балкана и смањује њихов спољнотрговински и платни дефицит у размени, уз укидање квота, царина и других квантитативних ограничења²³. Други инструмент представљају програми CARDS²⁴ и IPA²⁵ путем којих се пружа финансијска и предприступна помоћ државама Западног Балкана, док су трећи регионални споразуми о слободној трговини ових држава. Последњи и свакако најзначајнији инструмент ПСП јесу споразуми о стабилизацији и придруживању који државама западног Балкана нуде јасну европску перспективу и чијим се закључењем и применом спроводи овај процес.

3.1. Правна природа и карактеристике

Споразуми о стабилизацији и придруживању су правни основ за успостављање уговорних односа и посебног облика сарадње између ЕУ и сваке појединачне државе западног Балкана. По својој садржини и распореду поглавља они су веома слични са европским споразумима, па их неки сматрају само њиховом подврстом²⁶. Ипак реч је о новој, трећој генерацији споразума о придруживању који су посебно обликовани за државе западног Балкана. Њих карактерише само стављање у изглед кандидатуре за чланство у ЕУ, али без аутоматског права државе кандидата на пријем и обавезе Уније да такву државу прими у чланство²⁷. Уз то, особеност ових споразума је уношење нових

23 Council Regulation, no 2007/2000 (OJ, 23.9.2000); Council Regulation, no 347/2005 (OJ, 2005, L 59); Council Regulation, no 1946/2005 (OJ, 2005, L 312); Council Regulation, no 530/2007 (OJ, 2007, L 125).

24 Council Regulation, no 2666/2000 (OJ, 5.12.2000).

25 Council Regulation, no 1085/2006 of 17 July 2006 establishing an Instrument for Pre-Accession Assistance - IPA (OJ, 2006, L 210).

26 Н. Мисита, Основи права Европске уније, Сарајево, 2007, стр. 459. Више о томе: В.Медовић, Споразум о стабилизацији и придруживању са праксом Суда правде ЕУ, Београд, 2011, стр.69-144.

27 Ј. Вукадиновић. Неке карактеристике споразума о стабилизацији и придруживању, Правни живот, 2010, бр.12, стр.520; Ј.Њеранић, Процес стабилизације и придруживања –

поглавља која се односе на обавезу регионалне сарадње и област правосуђа и унутрашњих послова, као и делова који су унапређени као резултат искустава у имплементацији ранијих врста споразума о придруживању²⁸.

По својој природи споразуми о стабилизацији и придруживању су преференцијални трговински споразуми са политичким клаузулама. У исто време, то су типски споразуми што практично значи да су обавезе које држава преузима и права које стиче једнаке за све земље овог региона и не представљају предмет преговора. Оно што јесте тема преговора су рокови у којима држава уговорница треба да испуни преузете обавезе. Они се разликују од државе до државе, будући да одсликавају способност државе да закључени споразум спроведе у живот. Дужину транзиционог рока предлаже држава, али ЕУ тај рок мора да одобри. У досадашњој пракси они су се кретали од шест до десет година од дана ступања на снагу споразума.

Споразуми о стабилизацији и придруживању спадају у категорију мешовитих споразума које морају ратификовати све државе чланице ЕУ. Споразуме закључује Савет после добијеног одобрења од Европског парламента. Имајући у виду овако дуготрајан и сложен процес ратификације, као и околност да се питања везана за трговину и усклађивање законодавства налазе у искључивој надлежности ЕУ, у пракси се истовремено са споразумом о стабилизацији и придруживању закључује и прелазни или привремени споразум између Уније и сваке државе понаособ²⁹. За његово ступање на снагу довољна је одлука Савета ЕУ и ратификација придружене државе.

Прелазни споразуми закључују се са циљем да се одмах након потписивања споразума о стабилизацији и придруживању отпочне са либерализацијом трговине кроз успостављање зоне слободне трговине, примену одредаба о друмском саобраћају, правила конкуренције и хармонизацију домаћег права са правним тековинама Уније у области јавних предузећа и интелектуалне својине. У формално правном смислу прелазни споразуми су самостални међународни уговори, мада су њихови чланови потпуно истоветни са одговарајућим одредбама споразума о стабилизацији и придруживању које се односе на трговину и усклађивање законодавства. Прелазни споразуми се примењују до

глобални политички оквир за преговоре Европске уније са земљама Западног Балкана, Хармонизација законодавства Републике Србије са правом Европске уније (II) , Београд, 2012, стр.214.

28 Више о томе: Т.Мишчевић, Придруживање Европској унији, Београд, 2009, стр. 152-153.

29 Привремени споразум уз Споразум о стабилизацији и придруживању са Македонијом ступио је на снагу јуна 2001. године, а са Хрватском марта 2002. године. За Албанију је Прелазни споразум ступио на снагу у новембру 2006, године, у односу на Црну Гору јануара 2008. године, а за Босну и Херцеговину јула 2008. године. Србија је од фебруара 2009. године почела да једнострано примењује Прелазни споразум који је после одобрења Савета ступио на снагу 1. фебруара 2010. године.

окончања поступка ратификације ових споразума и престају да важе са њиховим ступањем на снагу.

3.2. Структура

Прве две државе западног Балкана које су закључиле споразуме о стабилизацији и придруживању биле су Македонија и Хрватска. Македонија је тај споразум потписала априла 2001. године³⁰, а Хрватска октобра исте године³¹. Након тога следи закључење споразума са Албанијом марта 2006. године³², Црном Гором септембра 2007. године³³, Србијом априла 2008. године³⁴ и Босном и Херцеговином јуна исте године³⁵. Због различитог времена потписивања споразума са појединим државама постоје разлике у односу на елементе њихове садржине. Међутим, то нису разлике у структури нити обиму питања која су регулисана споразумима, већ само у појединим деловима садржине, будући да је у међувремену дошло до појаве нових правила која чине правну тековину Уније, као и до проширења саме ЕУ са 15 на 25, односно 27 држава чланица.

Остављајући по страни разлике у односу на неке специфичне детаље, структура до сада закључених споразума обухвата преамбулу и десет поглавља. Они носе следеће називе: општа начела; политички дијалог; регионална сарадња; слободно кретање роба; слободно кретање радника, капитала, пружање услуга и оснивање предузећа; услађивање законодавства и примена правила о конкуренцији; правда, слобода и безбедност; политике сарадње; финансијска сарадња; институционалне, прелазне и завршне одредбе. Споразуме прати већи број анекса и протокола којима се дефинишу и ближе одређују поједине њихове одредбе³⁶.

30 Stabilization and Association Agreement between European Communities and its Member States, and the Former Yugoslav Republic of Macedonia (OI, 2004, L 84).

31 Stabilization and Association Agreement between European Communities and its Member States, and the Republic of Croatia (OI, 2005, L 26).

32 Interim Agreement on Trade and Trade-Related Matters between the European Community, of the one part, and the Republic of Albania, of the other part (OJ, 2006, L 239).

33 За текст Споразума о стабилизацији и придруживању са Црном Гором видети интернет страницу Секретаријата за европске интеграције Владе Црне Горе <http://www.gov.me>.

34 За текст Споразума са Србијом видети: Споразум о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица и Републике Србије, Прелазни споразум о трговини, Анекси и Протоколи, Канцеларија за европске интеграције Владе Републике Србије, Београд, 2008.

35 За текст Споразума о стабилизацији и придруживању Босне и Херцеговине видети: <http://www.dei.gov.ba/bih>.

36 Уз Споразум о стабилизацији и придруживању Србије прикључени су следећи анекси и протоколи: Анекс I (уз чл.21) Царинске концесије Србије на индустријске производе пореклом из Европске заједнице; Анекс II (уз чл.26) Дефиниција производа од јунетине – баву

У **преамбули** ових споразума као основни циљ њиховог закључења предвиђено је успостављање блиских и трајних односа заснованих на узајамности, заједничким вредностима и интересима, а политичка, економска и институционална стабилизација ових држава и национална и регионална безбедност постављени су као средиште ових односа. Остваривање овог циља подразумева демократизацију, владавину права, поштовање људских и мањинских права и слобода, развој цивилног друштва, изградњу институција, реформу државне управе, унапређење сарадње у економским и другим областима попут правосуђа и унутрашњих послова. У преамбули се, такође, потврђује статус придружене државе као потенцијалног кандидата за чланство у ЕУ и тако отвара могућност да ове државе након испуњења услова и успешне примене споразума затраже чланство у Унији.

Општа начела³⁷ на којима се заснива политика уговорних страна и којима ће се оне руководити у будућности представљају кључни елемент споразума. Она обухватају поштовање принципа демократије, владавине права, људских и мањинских права, међународног права и принципа на којима се заснива тржишна привреда. Они су не само основ свих будућих односа, већ и правна обавеза приликом спровођења споразума. Посебан значај у овом поглављу има одређивање општег прелазног рока у коме је потребно спровести правне, административне, економске и институционалне реформе неопходне за стварање зоне слободне трговине са ЕУ. Ти рокови су предмет преговора приликом закључења споразума и не морају бити исти за сваку од држава.

Политички дијалог³⁸ има за циљ пуну интеграцију земаља западног Балкана у заједницу демократских држава и постепено приближавање ЕУ. Споразумом се предвиђа и усклађивање ставова страна уговорница о међународним питањима, укључујући и размену информација, унапређење регионалне сарадње и развој добросуседских односа, а посебно усаглашавање ставова о стабилности и безбедности у Европи и сарадњу у областима које су обухваћене заједничком спољном и безбедоносном политиком ЕУ. Овако дефинисани циљеви политичког дијалога отварају могућност за учешће земаља

beef; Анекс III (уз чл.27) Царинске концесије Србије на пољопривредне производе пореклом из Европске заједнице; Анекс IV (уз чл.29) Концесије Европске заједнице за српске рибље производе; Анекс V (уз чл.30) Концесије Србије на рибље производе пореклом из Европске заједнице; Анекс VI (уз чл.52) Оснивање предузећа: Финансијске услуге; Анекс VII (уз чл.75) Право интелектуалне, индустријске и трговачке својине; Протокол 1 (уз чл.25) Трговина прерађеним пољопривредним производима; Протокол 2 (уз чл.28) Вина и алкохолна пића; Протокол 3 (уз чл.44) Дефиниција појма "производи са пореклом" и методи административне сарадње; Протокол 4 (уз чл.61) Копањени транспорт; Протокол 5 (уз чл.73) Државна помоћ индустрији челика; Протокол 6 (уз чл.99) Узајамна административна помоћ у царинским питањима и Протокол 7 (уз чл.129) Решавање спорова.

37 Видети чл.1-9 Споразума о стабилизацији и придружовању Србије.

38 Чл.10-11.

западног Балкана у програмима ЕУ у области заједничке спољне и безбедоносне политике, као и сарадњу уговорних страна у тој области, укључујући и заједничко учешће у цивилним, полицијским и војним мисијама у трећим државама.

Веома важан део споразума представља поглавље посвећено **регионалној сарадњи** као основу за постизање мира, стабилности и добросуседских односа. Остварењу тог циља треба да послужи закључење споразума о сарадњи у области трговине са другим државама истог региона. Овим споразумима успоставља се зона слободне трговине у складу са правилима Светске трговинске организације у региону западног Балкана и тако обезбеђују узајамне концесије у области кретања радника, права оснивања и регистрације предузећа, пружања услуга, текућих плаћања и кретања капитала, те других политика које се односе на кретање лица. Са своје стране ЕУ се обавезала да својим програмима техничке помоћи пружи подршку пројектима од регионалног и прекограничног значаја.

Кључни део споразума о стабилизацији и придруживању јесте четврто поглавље које се односи на **слободно кретање робе**³⁹. Његов је циљ да се између придружених држава западног Балкана и ЕУ успостави зона слободне трговине са пуном слободом протока робе, без царина и количинских ограничења на увоз и извоз. У том погледу стране уговорнице споразума преузеле су асиметричне обавезе. Наиме, ЕУ је на једностраној основи већ укинула царине и квантитативна ограничења за највећи број роба пореклом из земаља западног Балкана у оквиру аутономних трговинских мера, осим за оне који су од стране Уније одређени као осетљиви. Кад је у питању обавеза придружених држава западног Балкана на либерализацију трговине робама, споразуми не налажу моментално укидање царине и квантитативних ограничења за све робе које долазе са унутрашњег тржишта ЕУ, већ су предвиђени прелазни периоди за различите категорије индустријских производа. Сличан приступ прихваћен је у трговини пољопривреним производима пореклом из ЕУ, што је детаљно регулисано додатним анексима и протоколима.

Петим поглављем споразума обухваћене су остале велике слободе које постоје у праву ЕУ. На основу овог дела споразума уговорне стране преузеле су међусобна права и обавезе у областима **слободног кретања радника, оснивања предузећа, пружања услуга, текућих плаћања и кретања капитала**⁴⁰. У погледу правног положаја радника држављана придружене државе који су легално запошљени на територији неке државе чланице Уније, изричито је забрањена свака дискриминација у погледу запошљавања, услова рада, накнаде за рад или отпуштања са радног места у односу на држављане те државе. Са своје стране придружене државе се обавезују да ће исти третман признати радницима

39 Чл.18-37.

40 Чл.49-65.

из држава чланица ЕУ који су легално запошљени на њиховој територији, као и члановима њихових породица.

У оквиру овог дела споразума регулисано је право на оснивање предузећа које подразумева овлашћење држављана уговорних страна на предузимање привредних делатности у виду самозапошљавања и право оснивања привредних друштава. Оно, такође, подразумева право привредних друштава из једне уговорне стране да обављају привредне делатности на територији друге уговорне стране оснивањем друштава кћери или својих филијала.

Значајно место у овом поглављу има питање регулисања слободе пружања услуга. Споразумом се стране обавезују да предузму неопходне кораке како би се остварила постепена либерализација пружања прекограничних услуга. У том циљу уговорне стране постепено ће омогућавати да привредна друштва и грађани који имају седиште, односно боравиште на територији једне стране пружају услуге лицима која се налазе на територији друге стране.

Кад је реч о кретању капитала и текућим плаћањима, споразуми предвиђају ограничену слободу кретања капитала. Уговорне стране су преузеле обавезу да омогуће сва текућа плаћања и преносе на рачун платног биланса између ЕУ и придружене државе у слободној конвертибилној валути. Дозвољава се и слободно кретање капитала усмереног на улагања у привредна друштва, као и капитала усмереног на директна улагања или повратак тих улагања или добит која из њих произилази.

Шестим поглављем споразума регулисана је постепена **хармонизација** постојећих и будућих **прописа** држава западног Балкана са правним тековинама Уније. Посебна пажња посвећена је кључним деловима ових тековина који се односе на унутрашње тржиште и друга питања везана за трговину⁴¹. Као приоритетне области наведене су право конкуренције и државна помоћ, право интелектуалне својине, јавне набавке, стандардизација, акредитација и оцена усклађености, заштита потрошача и статистика.

Сарадња у области **правде, слободе и безбедности** чини предмет регулисања седмог поглавља споразума. У овој области, која је чинила некадашњи трећи стуб Уније, сарадња укључује учвршћење владавине права и јачање институција на свим нивоима, а поготово у спровођењу права и правосудним механизмима. Споразумима су регулисано облици сарадње у области кретања људи, као и у вези са прањем новца и трговином дрогама, те кривичним стварима. Ова сарадња подразумева међусобне консултације и блиску координацију између уговорних страна, укључујући и пружање административне и техничке помоћи.

41 Чл.72-79.

Политике сарадње⁴² регулисане су у оквиру наредног, осмог поглавља споразума о стабилизацији и придруживању. Успостављање сарадње у бројним областима између уговорних страна има за циљ да помогне развој придружених држава и унапреди регионалну стабилност због чега се земље западног Балкана подстичу на сарадњу са суседним државама и државама чланицама ЕУ. Политике сарадње првенствено обухватају економску политику, статистику, банкарство, осигурање и остале финансијске услуге, подстицање и заштиту улагања и индустријску сарадњу.

Девето поглавље, под насловом **финансијска сарадња**, треба да омогући постизање циљева предвиђених споразумима. Финансијска помоћ пружа се у облику бесповратних средстава и зајмова, укључујући зајмове Европске инвестиционе банке. Помоћ зависи од напредка придружене државе у испуњавању услова за приступање ЕУ, успеха у спровођењу споразума и способности да се спроведу демократске, институционалне и економске реформе.

Последње, десето поглавље садржи **институционалне одредбе** којима се успоставља одговарајући структура и механизам за надзор над имплементацијом споразума⁴³. На самом крају налазе се прелазне и завршне одредбе којима се регулише решавање спорова, временско важење и ступање на снагу споразума⁴⁴. Споразуми о стабилизацији и придруживању закључени су на неодређено време. Свака страна уговорница може их отказати уз обавезу да о томе обавести другу страну. У том случају споразум престаје да важи шест месеци од дана обавештења. Исто тако, свака страна може да суспендује примену споразума у случају да друга страна не поштује неки од суштинских елемената споразума. Споразуми ступају на снагу првог дана другог месеца који следи после дана када су уговорне стране једна другу обавестиле да су одобриле споразум у складу са својим прописаним процедурама.

3.3. Систем надзора

Ради контроле примене и спровођења споразума о стабилизацији и придруживању предвиђено је стварање нових органа састављених од представника страна уговорница. Као и код европских споразума, институционални оквир за надзор над његовом имплементацијом чине три органа: Савет за стабилизацију и придруживање, Комитет за стабилизацију и придруживање и Парламентарни комитет за стабилизацију и придруживање. Од заједничких тела која предвиђа споразум централно место има Савет за стабилизацију и придруживање⁴⁵. У његов састав улази једнак број представника

42 Чл.88-116.

43 Чл.121-128.

44 Чл.129-138.

45 Чл.121.

чланова Савета и Комисије ЕУ с једне, и чланова владе придружене државе, са друге стране. Савет се састаје у редовним временским периодима или када то околности налажу. Седницама Савета наизменично председавају представници органа ЕУ и придружене државе.

Савет за стабилизацију и придруживање је главни политички орган задужен за надзор над применом и спровођењем споразума. Ради остваривања циљева споразума Савет има право да доноси одлуке које су обавезујуће за стране уговорнице. Све одлуке Савета се доносе једногласно. Овај орган је, такође, овлашћен да решава спорове између страна уговорница који се односе на примену и тумачење споразума, да одлучује о даљем развоју њихових односа, као и да разматра сва важна питања која произилазе из споразума или су од обостраног интереса са стране уговорнице.

Стране уговорнице обавезале су се да ће у оквиру Савета настојати да у доброј вери пронађу обострано прихватљиво решење за сваки сваки спор у што краћем року. Све док спор не буде решен о њему ће се расправљати на сваком састанку Савета. Спор се сматра решеним тек када Савет донесе обавезујућу одлуку која се односи на његов предмет или када изјави да спор више не постоји.

Комитет за стабилизацију и придруживање⁴⁶ је оперативно тело које надгледа имплементацију обавеза страна уговорница. Чине га представници Савета и Комисије ЕУ и представници придружене држава. Обично су у питању експерти органа ЕУ и високи функционери или стучњаци владе државе на нивоу помоћника министара, начелника или саветника за одређена питања. Комитет је пре свега задужен за контролу договореног тока усклађивања прописа придружене државе са правним тековинама Уније. Обавезе и начин рада овог органа дефинише Савет за стабилизацију и придруживање који му може пренети било које своје овлашћење, укључујући право на доношење обавезујућих одлука. Са своје стране Комитет има право да оснива подкомитете које су, такође, састављени од представника придружене државе и представника Савета и Комисије ЕУ.

Парламентарни комитет за стабилизацију и придруживање⁴⁷ чине посланици Европског парламента и парламента придружене државе. Ово заједничко тело представља форум у коме се састају европски и национални парламентарци У њему се размењују мишљења о свим аспектима имплементације споразума или износе гледишта о другим билатералним или мултилатералним питањима од заједничког интереса.

46 Чл.122.

47 Чл.125.

3.4. Место у правном систему ЕУ

У правном систему ЕУ споразуми о стабилизацији и придруживању улазе у ред примарних извора заједно са осталим међународним уговорима. Као споразуми закључени од стране Уније и свих њених чланица са државама нечланицама они се налазе се одмах испод уговора којима су основане Европске заједнице и ЕУ, као и уговора којима су они међани и допуњавани. Међутим, ови споразуми имају вишу правну снагу од секундарне легислативе ЕУ. Обавезујуће одлуке институција морају се тумачити што је могуће више у складу са правилима садржаним у овим споразумима. У случају да су одлуке институција супротне њиховим одредбама, Суд правде ЕУ их може поништити као противне међународном праву⁴⁸.

Дејство међународних уговора које закључује ЕУ, укључујући споразуме о придруживању и стабилизацији, у правном систему Уније регулисано је ставом 2 чл.216 Уговора о функционисању ЕУ. Према овој одредби међународни споразуми обавезују органе Уније и државе чланице. Према мишљењу Суда правде, органи Уније, као и државе чланице дужне су да осигурају поштовање обавеза које настају из тих међународних споразума и да предузимају све мере потребне за извршење споразума, зависно од стања права ЕУ у датом моменту. Поштујући обавезе које настају из међународних уговора које је закључила Уније државе чланице испуњавају своје дужности не само у односу на државу нечланицу, већ истовремено и пре свега у односу на ЕУ која је преузела одговорност за савесно извршење уговора⁴⁹. Органи Уније такође су везани одредбама споразума и дужни су да предузму све мере неопходне ради његовог испуњења. Осим тога, они се морају уздржати од свих аката који ометају или спречавају државе чланице да испуне обавезе из споразума који се односе на њих⁵⁰.

Оснивачки уговори ЕУ ништа не говоре о начину примене уговора које је Унија закључила са државама нечланицама, као и о њиховом дејству у унутрашњим правним системима држава чланица. Због одсуства изричитих одредаба Суд правде је био принуђен да се у више наврата изјасни о тим питањима у вези са раније закљученим споразумима о придруживању са појединим европским државама. Ставови које је том приликом заузео могли би се сматрати релевантним за оцену примене и дејства споразума о стабилизацији

⁴⁸ Видети став Суда правде у случајевима: 61/94, *Commission v. Germany* (European Court Reports: даље ECR I, 1996, p.3989, para.52); 284/95, *Safety High Tech* (ECR I, 1998, p.4301, para.22) и 21-24/72, *International Fruit Company* (ECR, 1972, p.1219, para.6). Више о томе: В.Кнежевић-Предић, З.Радивојевић, Како настаје и делује право Европске уније, Београд, 2009, стр.89.

⁴⁹ Случај 104/81, *Hauptzollamt Mainz v. C.A.Kupferberg & Cie KG a.A.* (ECR, 1982, p.3659).

⁵⁰ Видети став Суда у случају 377/98, *The Netherlands v. European Parliament and Council* (ECR I, 2001, p.7079).

и придруживању земаља западног Балкана, будући да су они само нова подврста или тип споразума о придруживању.

Оцењујући статус који споразуми о придруживању имају у корпусу права ЕУ, Суд је стао на становиште да ови међународни споразуми представљају саставни део правног система Уније моментом ступања на снагу у складу са правилима међународног права⁵¹. При томе никакве мере њиховог транспонованја у правни поредак Уније нису потребне. То значи да после ступања на снагу споразуми о придруживању могу бити директно примењени у правном систему ЕУ под истим условима као и други међународни уговори⁵².

Споразуми о придруживању имају независну улогу и вредност како у правном систему Уније, тако и у правним порецима држава чланица. Суд правде је дозволио могућност да уговорне стране у самом споразуму уреде питање његове непосредне примене у унутрашњим правним системима. У случајевима када то питање није регулисано Суд је овлашћен да сам процењује да ли такав споразум задовољава стандарде за непосредну примену. У том смислу он је изградио посебан тест који споразум о придруживању мора задовољити да би био директно примењен. Елементи тог теста су оцена сврхе, духа, структуре и услова конкретног споразума о придруживању⁵³.

Кад је реч о дејству споразума о придруживању, став је Суда правде да споразуми о придруживању могу, под истим условима као и други извори права ЕУ, производити директно дејство. Формулишући критеријуме за директно дејство у случају споразума о придруживању између ЕЕЗ и Турске, Суд правде је истакао да одредба овог споразума може имати директно дејство када, узимајући у обзир текст, циљ и природу споразума, садржи јасну и прецизну одредбу чија примена или дејство није условљено усвајањем било какве накнадне мере⁵⁴. Тест који је овде постављен постао је стандард за све остале случајеве у којима је Суд одлучивао о директном дејству споразума о придруживању између ЕЗ и ЕУ и држава нечланица⁵⁵.

Суд је признао непосредно дејство и одлукама која су усвајали Савети за придруживање или друга заједничка тела формирана на основу ових споразума. Такав став облазложио је директом повезаношћу њихових обавезујућих одлука са међународним споразумима из којих произилазе, због чега се и те одлуке

51 *Случај 181/73, Haegeman v. Belgium (ECR, 1974, p.449, para.5).*

52 *Случај 61/94, Commission v. Germany (ECR I, 1996, p.3989, para.52)*

53 Видети став Суда у здруженим случајевима 21-24/72, *International Fruit Company (ECR, 1972, p.1219, para.6).*

54 *Случај 12/86, Meryem Demirel v. Stadt Schwabisch Gmünd (ECR, 1987, p.3719).*

55 *Случајеви 192/89, Sevince v. Staatssecretaris van Justicie, (ECR I, 1990, p.3641); 237/91, Kus (ECR I, 1992, p.6781); 432/92, The Queen v. Minister of Agriculture, Fisheries and Food (ECR I, 1994, p.3087) и 355/93, Eroglu v. Land Baden Wurrtenberg (ECR I, 1994, p.5113).*

сматрају интегралним делом правног система ЕУ.⁵⁶ Разуме се за то је неопходно да одлуке о којима је реч испуњавају услове за непосредно дејство, тј. да садрже јасне, прецизне и безусловне одредбе.

До сада је у својој пракси Суд правде признавао директно дејство оним одредбама споразума о придруживању којима се Унији и државама чланицама намећу обавезе укидања постојећих или забране увођења нових царинских, пореских и других оптерећења и препрека за увоз или извоз роба, као и одредбама које предвиђају преференцијални увоз одређених производа у Унију. Осим наведених, директно дејство могу имати одредбе којима се установљавају одређена права у корист физичких и правних лица држава нечланица, посебно оне које предвиђају забрану дискриминације у односу на држављане држава чланица у области радног и социјалног права и оснивања предузећа⁵⁷.

Практична последица признавања непосредног дејства ових одредаба јесте могућност да грађани и правна лица држава западног Балкана на основу закључених споразума о стабилизацији и придруживању стекну одређена права у оквиру правног система ЕУ. Тачније речено, они добијају право да се позивају на одредбе тих споразума пред судовима држава чланица и да траже заштиту својих субјективних права која из њих произилазе и то према стандардима сличним онима које уживају грађани ЕУ. Као гарант који у крајњој линији треба да обезбеди примену и заштиту тих права у оквиру правног система ЕУ и унутрашњих поредака држава чланица појављује се Суд правде.

Судећи по његовој досадашњој јуриспруденцији у вези са применом и тумачењем европских споразума, који су свакако најближи споразумима о стабилизацији и придруживању, грађани држава западног Балкана имаће могућност да се позивају првенствено на одредбе које се односе на стварање зоне слободне трговине која омогућава слободан проток робе, капитала и услуга. Кад је у питању слободно кретање радника, директно дејство је превасходно могуће код одредаба споразума о забрани дискриминације радника који су легално запослени на територији држава чланица у погледу запошљавања, услова рада и зарада. Тиме није закључена листа права из споразума о стабилизацији и придруживању на која се физичка и правна лица из земаља западног Балкана могу непосредно позивати пред судовима држава чланица и Судом правде ЕУ. Постоји могућност да Савет за придруживање и стабилизацију у току примене споразума својим обавезујућим одлукама још нека права у области слободе кретања лица и социјалне заштите учини директно доступним грађанима придружених држава у оквиру правног система ЕУ.

⁵⁶ Случај 30/88, *Greece v. Commission* (ECR, 1989, p.3711).

⁵⁷ Случајеви 268/99, *Aldona Malgorzata Jany and Others v. Staatssecretaris van Justitie* (ECR I, 2001, p. 2541) и 162/00, *Land Nordrhein Westfalen v. Beata Pokrzepowicz-Meyer* (ECR I, 2002, p.1049). Више о томе: В.Медовић, Споразум о стабилизацији и придруживању са праксом Суда правде ЕУ, Београд, 2011, стр.63.

Prof. Zoran Radivojević, LL.D.

Full Professor

Faculty of Law, University of Niš

STABILISATION AND ASSOCIATION AGREEMENTS IN EUROPEAN UNION LAW

Summary

Stabilisation and Association Agreements (SAA) are a third generation of EU association agreements, which are specially designed for the Western Balkan counties. By their legal nature, they are preferential trade agreements including political clauses which make provisions for the countries of this region to become candidates for the EU membership but without an automatic right of admission to EU. Concurrently, they are mixed agreements, which implies that they must be ratified not only by the non-member states but also by the EU and all its Member States. In light of such a complex and lengthy ratification process, an interim agreement is concluded alongside the SAA. The decision of the EU Council and the ratification of the associated state is sufficient for its entry into force.

Stabilisation and Association Agreements fall into the category of primary sources of the EU legal system, along with other international treaties, and they have a higher legal force than the secondary legislation. Hence, they constitute an integral part of EU Law and no transposition measures are required for their application.

On the other hand, the SAA may have a direct effect in the Member States' legal systems if they contain clear and precise provisions whose application is not conditional to the adoption of any subsequent implementation measures. In its jurisprudence, the EU Court of Justice has recognized the direct effect of association agreement provisions on the creation of free trade zones, which facilitate the freedom of movement of capital, goods and services between the associated states and the EU and its Member States. When it comes to the free movement of workers, the direct effect is possible on grounds of provisions regulating the prohibition of discrimination of workers who are legally employed on the territory of the Member States, particularly in terms of employment, working conditions and wages.

The practical consequence of recognizing the direct effect of these provisions is the opportunity for the citizens and legal entities of the Western Balkans to acquire certain rights within the EU legal system. Thus, they will be entitled to directly refer to the provisions of the SAA in the proceedings instituted before the courts of Member States and the EU Court of Justice, and to seek protection of their rights arising thereof, in accordance with the standards similar to those enjoyed by the EU citizens.

Key words: *non-member states, association, stabilisation, agreements, European Union, Western Balkan, candidate for the EU membership, legal system, primary sources, direct application, direct effect.*